

בגיליון זה

• התנועה האסלאמית בישראל

נחמן טל

המחבר מציג תמונת מצב של התנועה האסלאמית בישראל תוך אבחנה בין יחסם של שני הפלגים - הקיצוני והמתון - למדינה. עוד עוסק המחבר באופן שבו צריכה מערכת הממשל להתייחס לערביי ישראל בכלל ולתנועה האסלאמית בפרט.

• ביטחונה של סין: ההשלכות על ישראל

שי פלדמן

מערכת היחסים המתוחה שבין סין לטייוואן והאפשרות, שארצות-הברית תהיה מעורבת בפעילות צבאית באזור זה, משמשים כרקע לדיון בשאלה של העברת מערכות נשק מישראל לשתי מדינות אלה.

• בקרת נשק: סדר יום לישראל

אמילי לנדאו ותמר מלץ

המחברות סוקרות את האמנות הבין-לאומיות, העוסקות בבקרת נשק בתחום הבלתי-קונוונציונלי ובוחנות את עמדתה של ישראל ביחס אליהן.

• האמנם כל אחד הוא אויב בחלל הקיברנטי?

אריאל סובלמן

המחבר דן במשמעויותיו של הטרור הקיברנטי ובוחן מהו האופן הנכון לטפל בו. הוא מציג ארבע סיבות לכישלון המאמץ להתמודד עם האיום הזה ומציע הקמת מנגנון לשיתוף פעולה בין לאומי בעניין.

תפיסת הביטחון של סוריה בעקבות הסכם שלום עם ישראל

אפרים קם

חידוש המשא-והמתן עם סוריה ממקד את תשומת הלב בהסדרי הביטחון החיוניים לישראל, ובהשלכות שיהיו להסכם שלום עם סוריה על מצבה הבטחוני של ישראל. הרבה פחות נותנים את הדעת אצלנו להשלכותיו של הסכם שלום על בעיות הביטחון של סוריה, אף כי לסוגיה הזאת יהיו השלכות חשובות על עמדתה של סוריה במסגרת השיחות, ועל מדיניות הביטחון שלה לאחר השגת הסכם שלום. מאמר זה מבקש לעסוק בהשלכות שיהיו להסכם שלום עם סוריה - אם אכן יושג - על תפיסת הביטחון שלה, ובשינויים שיכולים לחול בתפיסה הזאת בתנאי שלום עם ישראל.

תפיסות ביטחון ושינויים בהן

התגבשותן של תפיסות הביטחון של מדינות מושפעת משורה של גורמים, שהעיקריים שבהם הם: תפיסת האיומים הנוצרים על ידי האויב; המשאבים הלאומיים העומדים לרשות המדינה; האינטרסים והשיקולים הבסיסיים של המדינה; הגדרת יעדי הביטחון הלאומי; והערכת הסיכונים, לעומת הסיכויים, הכרוכים בהשגת היעדים האלה. תפיסת הביטחון מגדירה את דרכי הפעולה האפשריות להשגת היעדים הלאומיים ולקידום האינטרסים המרכזיים בתחום הביטחון, ואת בניית המענה לצורך ההתמודדות עם האיומים שבפניהם ניצבת המדינה.

מאחר שגורמים האלה אינם קבועים לאורך זמן, גם תפיסת הביטחון מתפתחת, משתנה ומוגדרת מחדש, כדי להיות מותאמת למציאות החדשה. בדרך כלל, תהליך השינוי בתפיסת הביטחון הינו הדרגתי ואיטי, ויכול להימשך שנים רבות. אולם לעיתים, השינויים בה מתרחשים במהירות יחסית, בעקבות התפתחויות ואירועים בעלי משמעות אסטרטגית, המשליכים על בעיות הביטחון של המדינה. התפתחויות כאלה יכולות להיות מלחמות ופעילות צבאית אינטנסיבית; הסדרי שלום והתפייסות; שינויים גלובליים מרחיקי לכת; שינויים חשובים ביחסיה של המדינה עם המעצמות; שינויים במערך הכוחות האזורי ובמאזן ביניהם; שינויים במשטר במדינה עצמה, או במדינות סמוכות, שיש להם השלכות על בעיות הביטחון שלה; או משברים כלכליים חמורים, המתמשכים לאורך זמן.

דבר המערכת

גיליון זה של **עדכן אסטרטגי** כולל חמישה מאמרים המציגים היבטים שונים של בעיות הביטחון שאיתן מתמודדת ישראל: מהן המשמעויות הביטחוניות של הסכם שלום עם סוריה? מהו עומק האיום של התנועה האסלאמית בישראל? מהם השיקולים המכריעים במכירת מערכות נשק לסין? מהי עמדתה של ישראל בנושא האמנות הבין-לאומיות לבקרת נשק בלתי-קוננוציונלי? כיצד מתמודדים עם הטרור הקיברנטי?

מאמרו של אלי"ם (מיל) ד"ר א. קס מתאר ומנתח את ההשלכות שיהיו להסכם השלום עם סוריה על תפישת הביטחון שלה. תחילה הוא מתאר את מרכיבי תפישת הביטחון הסורית ומציג את השינויים העשויים לחול בה, כולל אלה הנוגעים לתפישת האיום הישראלי. קס מסכם את המשמעויות לישראל בהתייחסו לתכניות ההתעצמות של צה"ל, למרוץ החימוש שעלול להיפתח מחדש באזור (נשק לסוריה על-ידי ארצות-הברית) ולצורך בצמצום תפישות האיום של הצדדים.

נחמן טל מציג תמונת מצב של התנועה האסלאמית בישראל, תוך הבחנה בין יחסם של שני הפלגים - הקיצוני והמתון - למדינה. טל מדגיש, כי במשך שנות קיומה של המדינה התגלו מקרים בודדים של שותפות מצד ערביי ישראל בפעילות טרור, אולם ההטפה של הקיצוניים ותמיכתם בתנועת החמאס עלולות לעודד מעשי טרור. לדעת טל, ערביי ישראל חותרים להשתלבות במדינה מתוך השלמה עם צביונה היהודי. על הממשלה לסייע להם בכך. צעדים בכיוון זה, יחד עם התקדמות מקווה בתהליך השלום, יאפשרו לצמצם עד למאוד את השפעתה השלילית של התנועה האסלאמית.

פרופ' שי פלדמן מציג את מערכת היחסים המתוחה שבין סין לטייוואן ואת האפשרות, שארצות-הברית תהיה מעורבת בפעילות צבאית באזור זה, כרקע לדיון בשאלה של העברת מערכות נשק מישראל לשתי מדינות אלה. פלדמן מסביר, כי יחסי ישראל-ארצות-הברית עלולים להיפגע אם נשק ישראלי יופנה כנגד חיילים אמריקנים בעת משבר שם. על ישראל להיזהר מאוד בכל הקשור

למכירת נשק והעברת טכנולוגיה צבאית לסין, וכן להימנע לחלוטין מהעברת טכנולוגיה צבאית לטייוואן.

מאמרו של אמילי לנדאו ותמר מלץ סוקר את האמנות הבין-לאומיות העוסקות בבקרת נשק בתחום הבלתי-קוננוציונלי - האמנה למניעת תפוצה גרעינית, האמנה האוסרת ניסויים גרעיניים, האמנה להפסקת ייצור חומרים בקיעים, האמנה הכימית והאמנה הביולוגית. המחברות בוחנות את מידת ישימותן של האמנות האלה וכן את עמדתה של ישראל ביחס אליהן.

מאמרו של ד"ר אריאל סובלמן דן במשמעויות של הטרור הקיברנטי ובוחן מהו האופן הנכון לטפל בו. סובלמן מונה ארבע סיבות שבגללן המאמצים להתמודד עם הטרור הקיברנטי לא עלו יפה עד כה. הצעתו מתבססת על הקריאה להקמת נגנון בין-לאומי שיגדיר באופן מדויק את סוגי האיומים (עבריינות, טרור וכו'), ויקבע את דרכי הפעולה המתחייבות מההגדרות האלה, תוך חלוקת הנטל בין רשויות פנים מדינתיות ורשויות בין-לאומיות.

עדכן אסטרטגי

כרך 2, חוברת מס' 4 פברואר 2000

הרבעון **עדכן אסטרטגי** מיועד להעשיר ולהפרות את הדיון הציבורי בנושאים העומדים, או אמורים לעמוד, על סדר היום הביטחוני של ישראל והמזרח-התיכון.

המאמרים המופיעים בעדכן נכתבים על-ידי חוקרי המרכז ואורחיו, ומבוססים על מחקרים שנעשו במרכז. המאמרים מאופיינים בהיותם מכווני מדיניות. הדעות המובעות בהם הן של המחבר לבדו.

© כל הזכויות שמורות 0793-8950 ISSN

חברי המערכת:
שי פלדמן
שלמה ברום
אברהם בן-צבי
משה גרונדמן
מרק הלר
ענת קורץ
אפרים קם

עורך ראשי:
שי פלדמן
 מנהל המערכת:
משה גרונדמן
 עיצוב גרפי:
טלי ניב-דולינסקי

עדכן אסטרטגי יוצא לאור על-ידי

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב, רמת אביב, תל אביב 69978
 טלי 03-6409926 פקס 03-6422404 E-mail: jcss2@post.tau.ac.il

עדכן אסטרטגי מתפרסם בעברית ובאנגלית
 ותוכנו המלא מוצג באתר האינטרנט של המרכז.
 כתובת האתר: <http://www.tau.ac.il/jcss/quarterly.html>

תפיסת הביטחון של סוריה (המשך)

תפיסת הביטחון של סוריה לקראת שנת 2000

תפיסת הביטחון של סוריה עברה שינויים חשובים תחת שלטונו של אסד. אלה נבעו מההתפתחויות המרכזיות בדור האחרון, שהשפיעו על בעיות הביטחון של סוריה: מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים, ששינו את תפיסת האיום הישראלי ואת הערכת מאזן הכוחות הישראלי-ערבי בעיני סוריה; הסכם השלום הישראלי-מצרי, שהותיר את סוריה לבדה בזירת המלחמה נגד ישראל; מלחמת עיראק-איראן, מלחמת המפרץ, והסכם השלום בין ישראל לירדן – שחיסלו סופית את הסיכוי, שנעשה קלוש ממילא, להקים חזית מזרחית נגד ישראל; התמוטטות ברית-המועצות, שנטלה מסוריה את הגיבוי המעצמתי, ואילצה אותה להתמודד עם מציאות, שבה ארצות-הברית היתה למעצמת-העל היחידה בזירה העולמית ובמזרח-התיכון; וכן המשבר הכלכלי העובר על סוריה מאז אמצע שנות ה-80, שפגע קשות ביכולת ההתעצמות הצבאית שלה.

על רקע השינויים האלה, ניתן לסכם את מרכיביה העיקריים של תפיסת הביטחון של סוריה, כפי שהתגבשה מאז אמצע שנות ה-80, כדלקמן:

- ישראל מהווה את האיום העיקרי על סוריה. אין זה בגדר איום על עצם קיומה ועתידה של סוריה כמדינה ריבונית ועצמאית. אולם ישראל מציבה איום משמעותי על תחומים מרכזיים בביטחונה של סוריה – שלמות שטחה, תפקוד צבאה, חלקים מאוכלוסייתה, יעדים אסטרטגיים בתחומיה, ויציבות מעמדה בלבנון ונוכחותה בה. מובן, שהאיום הישראלי בעיני סוריה גבר במידה משמעותית בעקבות מלחמת ששת הימים, כאשר שליטתה של ישראל ברמת-הגולן

מאיימת על מרחב דמשק, מצמצמת את האיום ואת יכולת התגובה של סוריה כלפי צפון ישראל ומעניקה לישראל יתרונות מודיעיניים. עם זאת נראה, כי על אף האיום הזה מעריכה סוריה, לפחות בעשור האחרון, כי סבירותו של עימות צבאי ממשי ביניהן, ביוזמה ישראלית, אינה גבוהה. ההערכה הזאת נובעת מההנחה, של ישראל אין עניין במלחמה נוספת עם סוריה, משום שלא תפיק ממנה יתרונות משמעותיים ומחירה יהיה כבד.

- סוריה ניצבת מול איומים מצד מדינות נוספות, בעיקר תורכיה ועיראק. חומרתם של אלה מצומצמת בהרבה לעומת האיום

**גם בתנאי שלום, תיתפס
עדיפותה הצבאית של ישראל
בעיני הסורים כאיום ניכר –
גם אם ברמה נמוכה יותר
ובאורח פחות קונקרטי מאשר
כיום – שיש לתת לו מענה.**

הישראלי, ומעולם לא הגיעה עד כדי חשש מעימות צבאי כולל עימן. אולם, לאיומים האלה יש משמעות חשובה בפני עצמם. הסורים חוששים בעיקר מעימותים מוגבלים עם תורכיה, מסכסוכים בענייני גבולות ומים עימה ומניסיונות חתרנות מצידה. ההתקרבות הצבאית בין תורכיה לישראל מטרידה את סוריה יותר מאשר את מדינות ערב האחרות, כאיום מוגבל נוסף על בטחונה. בו בזמן, האיום הפנימי למשטר הסורי, הנתפס בעיניו כגורם מרכזי המשפיע על הביטחון הלאומי, נמצא ברמה נמוכה, לפחות מאז אמצע שנות ה-80.

- היעד האסטרטגי הסורי בשנות ה-40 וה-

50 – חיסול מדינת ישראל, או לפחות כיבוש שטחים בצפון ישראל מעבר לקו הירוק – נדחק הצידה מאז 1967, כלא מעשי, גם אם נותר אולי כשאיפה לעתיד הרחוק, אם וכאשר ישתנו יחסי הכוחות מול ישראל באופן משמעותי לטובת סוריה והערבים. היעד האסטרטגי העיקרי של סוריה בדור האחרון הוא החזרת רמת-הגולן לידיה. במשך שנים רבות האמינה סוריה, כי הדרך העיקרית להשגת היעד הזה היא הדרך הצבאית, כאשר האמצעים המדיניים ייתנו לה גיבוי ויחלש אותה. לשם כך חתרה סוריה לבניית עוצמה צבאית עצמית, שתאפשר לה בשלב הראשון כושר הרתעה מול ישראל, ויכולת הגנה טובה אם ישראל לא תירתע, ותהווה בסיס לבניית יכולת התקפית בשלבים מאוחרים יותר. נראה, כי ההערכה של סוריה מאז שנות ה-80 היתה, שהיא הגיעה ליכולת הגנתית, אך לא לעוצמה שתאפשר לה נקיטת יוזמה צבאית התקפית כוללת מול ישראל.

- על בסיס הגישה הזאת, הגורם העיקרי שקבע את מדיניות הביטחון של הסורים כלפי ישראל הוא קריאתם את מאזן הכוחות האסטרטגי-צבאי בין ישראל למדינות ערב, ובייחוד מול סוריה. מאז 1967 מעריכה סוריה, כי לישראל יש יתרון אסטרטגי-צבאי כולל מולה, וכנראה גם מול קואליציה צבאית ערבית רלוונטית. בעיני סוריה, יתרונה של ישראל נובע בעיקר מעדיפותה האיכותית והטכנולוגית מול הערבים, כולל עדיפותה הבולטת בתחום העוצמה האווירית. עקב הערכתה של סוריה בדבר היתרון הישראלי הכולל, היא נמנעה, מאז מלחמת יום הכיפורים, מנקיטת מהלך כוח צבאי כלשהו נגד ישראל, ושמרה על גבול שקט לחלוטין ברמת-הגולן, גם כאשר התהליך המדיני הישראלי-סורי היה שרוי בקיפאון מוחלט במשך שנים.

• לנוכחות הסורית בלבנון, ובמסגרת זו להיערכות הצבאית בבקעת הלבנון, יש משמעות מרכזית בתפיסת הביטחון של סוריה. ההיערכות הסורית בבקעה חשובה לא רק לקיום מעמדה של סוריה בלבנון, אלא היא גם מרכיב חיוני במערך ההגנה הסורי – אבטחת "הבטן הרכה" של המערך הסורי ברמת-הגולן, והגנת מרחב דמשק ועומקה של סוריה. מעבר להיבט ההגנתי, להיערכות הסורית בלבנון יש גם יתרון התקפי מול ישראל, משום שעל בסיס סדר-הכוחות המוגדל, שנבנה בצבא הסורי בשנות ה-80, מאפשרת לו ההיערכות הזאת הרחבה באופציות ההתקפיות כלפיה.

• האחדות הערבית נתפסה באופן מסורתי כמרכיב מרכזי בתפיסת הביטחון של סוריה. עקב חולשתה ביקשה סוריה להיעזר בעוצמתן הצבאית של מצרים, ירדן ועיראק, במשקלו המדיני של העולם הערבי, ובעושרן הכלכלי של מדינות הנפט וביכולת הלחץ שלהן, כדי ליצור יתרון כולל מול ישראל. אולם בשני העשורים האחרונים התמוטט המרכיב הזה לחלוטין: מצרים וירדן חתמו על הסכמי שלום עם ישראל, ועיראק המוחלשת שקעה בצרותיה שלה במפרץ. לסורים ברור, כי חוסר יכולתן ואי-נכונותן של מדינות ערב להתלכד לברית צבאית מול ישראל אינן בגדר מצב זמני. במיוחד לאחר פרישת מצרים ממעגל המלחמה עם ישראל הגיעה סוריה למסקנה, כי עליה לבנות "אזון אסטרטגי" מול ישראל למקרה שתמצא את עצמה לבדה בעימות צבאי עם ישראל. יתרה מזו: מאז סוף שנות ה-80 הלך-הרוח ברוב ההנהגות הערביות נוטה לכיוון הסדר מדיני עם ישראל, ואינו מעודד עימות צבאי עימה.

• ההישענות על ברית-המועצות היתה במשך שנים רבות מרכיב עיקרי בתפיסת הביטחון של סוריה – כמקור להספקת נשק וסיוע צבאי,

תמיכה מדינית, ובעיקר, גיבוי אסטרטגי בעת מצוקה צבאית. הגיבוי הזה – שהיה בעייתי גם בשנותיו הטובות – קרס לחלוטין עם התמוטטות ברית-המועצות. אובדן הגיבוי המעצמתי עבור סוריה חמור עוד יותר לנוכח העובדה, שיחסיה האסטרטגיים של ישראל עם ארצות-הברית קרובים כיום יותר מתמיד.

בשלהי שנות ה-80 נוכחה סוריה, כי מרכיבים מרכזיים של תפיסת הביטחון שלה התמוטטו למעשה: הגיבוי הסובייטי אבד; הסיכוי להסתייע בעוצמה הערבית

סוריה לא תראה מנוס מפתיחת תהליך התעצמות של כוחותיה הצבאיים, ויש להביא בחשבון, כי התהליך הזה יצמצם את היתרונות שבסידורי הביטחון שייקבעו במסגרת הסכם השלום.

הקולקטיבית קטן מתמיד, ולמעשה אינו מעשי; ותהליך ההתעצמות הצבאית נבלם מאמצע שנות ה-80 עקב המשבר הכלכלי העובר מאז על סוריה. כך, תפיסת הביטחון המסורתית של סוריה הותירה אותה ללא דרך מעשית להחזרת רמת-הגולן. במצב הזה נאלצה סוריה בתחילת שנות ה-90 להעביר את הדגש מהדרך הצבאית לנתיב המדיני, ולנסות לחזק בדרך הזאת את ביטחונה הלאומי.

השפעת שלום עם ישראל על תפיסת הביטחון של סוריה

נקודת המוצא להמשך הניתוח היא ההנחה, כי בעתיד הנראה לעין ייחתם הסכם שלום בין

ישראל לסוריה. במסגרת ההסכם הזה תיסוג ישראל לקו הגבול הבין-לאומי, עם תיקונים אפשריים בו; יוסכם על הסדרי ביטחון, שיניחו את דעתה של ישראל; יוסכם על נורמליזציה במתכונת דומה לזו של יחסי ישראל-מצרים; וייחתם הסכם שלום בין ישראל ללבנון, שבמסגרתו תתחייב לבנון, בגיבוי סוריה, לשקט בגבולה עם ישראל.

השאלה שתבחן להלן היא: כיצד ישפיע שלום כזה על תפיסת הביטחון של סוריה? צריך לומר בראשית הדברים, כי אין עדיין נתונים ממשיים, שעליהם ניתן לבסס את התשובה לשאלה הזאת, מכיוון שהסורים עצמם לא נתנו ביטוי לדעתם לגביה, ייתכן משום שטרם גיבשו אותה. בחינת הסוגיה תיעשה אפוא בדרך של ניתוח הגיוני של מרכיביה, כפי שהסורים יכולים לראותם. בניתוח הזה ניתן להיעזר גם בהשוואה לתפיסת הביטחון של מצרים בעקבות עשרים שנות שלום עם ישראל, למרות השוני הניכר בין תפיסות הביטחון של מצרים וסוריה.

תפיסת הביטחון של סוריה צפויה לעבור שינוי משמעותי כולל בעקבות חתימת הסכם שלום עם ישראל. השינוי העיקרי יחול בהקשר של יחסי ישראל-סוריה ושל השלכותיהם על תפיסת הביטחון של סוריה. אולם הסכם השלום יקרין גם על מרכיבים נוספים של התפיסה הזאת. ראשית, סוריה תצטרך להגדיר מחדש את מקומה במרחב ובעולם הערבי. בשני הדורות האחרונים התמקמה סוריה בחזית המאבק הבלתי-מתפשר בישראל, תוך ניסיון, שנכשל בסופו של דבר, להשתמש במאבק הזה כדי ללכד סביבה את העולם הערבי. תפקידה המיוחד של סוריה כנושאת דגל המאבק בישראל כבר הצטמצם, והוא צפוי להצטמצם עוד יותר עם חתימת הסכם שלום עימה. מצב זה יחייב את סוריה לקבוע מחדש את יעדיה

ככל שיימשכו השינויים הפנימיים בה. אם תהליך כזה יתפתח, הוא עשוי, בהשפעה חוזרת, לחזק את נכונותה של סוריה לסיים את הסכסוך עם ישראל.

השפעת השלום על המרכיב הישראלי בתפיסת הביטחון של סוריה

ניתן להניח, כי חומרת האיום הישראלי בעיני סוריה תצטמצם בהדרגה לאחר חתימת הסכם שלום עם ישראל. ככלל, תפיסת איום של מדינה נוצרת מצירופם של שני מרכיבים: הערכת הכוונות של הצד השני, והערכת יכולתו לממש את הכוונות האלה. בתפיסת ישראל כאיום בעיני סוריה צפוי לחול שינוי הן בהערכת כוונותיה של ישראל, והן בהערכת יכולתה. יש מקום להניח, כי לאחר חתימת הסכם השלום יגיעו הסורים בהדרגה למסקנה, כי הסבירות שישאר תתכוון לנקוט נגדם מהלך צבאי, נרחב או מוגבל, תהיה נמוכה יותר. כמה סיבות יתרמו לכך: עצם חתימתה של ישראל על הסכם השלום ונכונותה לשלם עבורו מחיר כבד; המחיר שהיא צפויה לשלם אם תפר אותו; הכרת ישראל ומנהיגיה; והמעורבות האמריקאית בשמירת הסכם השלום. במקביל נראה, כי תחול ירידה בהערכת יכולתה של ישראל בעיני הסורים לממש מהלך צבאי נגדם: ירידתה של ישראל מרמת-הגולן תצמצם, בראיית הסורים, את יכולתה לפגוע בהם, לפחות בתקופה שלאחר חתימת ההסכם, ויתרמו לכך גם סידורי הביטחון שיינקטו לטובת הצד הסורי.

עם זאת, אין ספק, כי האיום הישראלי ימשיך לתפוס מקום חשוב בתפיסת הביטחון הסורית למשך שנים רבות, גם במצב של שלום עם ישראל. זה יהיה איום כללי יותר, ברמה נמוכה יותר, ולא יתורגם בהכרח לחשש

עם ישראל, התקרבותה הצפויה לארצות-הברית והשינויים שיחולו בלבנון, כולל שינוי במעמדו של ארגון החזבאללה – כל אלה יפגעו ביחסיהן. אין סיבה להניח, שיחול נתק בקשרים ביניהן, אולם האינטרסים המשותפים שלהן יצטמצמו במידה ניכרת, אף כי לא ייעלמו, וצפויים להתעורר ביניהן חילוקי-דעות באשר ליחס כלפי ישראל וארצות-הברית ובאשר לסוגיית לבנון – לפחות כל עוד לא יחול שינוי ממשי באופיו של המשטר האיראני ובמדיניותו.

תוכניות ההתעצמות של צה"ל לאחר הסכם השלום יפתחו מעגל חדש של מרוץ חימוש באזור, שלו יהיו שותפות לא רק סוריה, אלא גם מצרים, ואולי מדינות נוספות.

• יחסיה הרעועים של סוריה עם עיראק נובעים במידה רבה מהעוינות השוררת בין שני המשטרים, וכיום אינם מושפעים במידה רבה מהיחס לישראל. לפיכך נראה, כי השלום עם ישראל לא יחולל בהכרח שינוי ביחסיהן, לפחות כל עוד צדאם חוסין יישאר בשלטון. השינוי עשוי להסתמן, בטווח רחוק יותר, במדיניות העיראקית: צפוי, כי יציאתה של סוריה ממעגל המלחמה עם ישראל תצמצם את מניעיה של עיראק – בעיקר בתקופה שלאחר צדאם חוסין – להמשיך במאבק בישראל, כאשר כל המדינות הגובלות בישראל יהיו ביחסי שלום עימה, ואולי תתרום לסיכויים של הידברות ביניהן. תהליך דומה עשוי לעבור על איראן,

האסטרטגיים כלפי ישראל, אך גם לנסות לעצב לעצמה מחדש ייחוד משלה בעולם הערבי. ספק אם לסורים עצמם יש כבר עתה תשובה לשאלה העקרונית הזאת, ומכל מקום, להחלטתם לגביה יהיו השלכות חשובות על התפתחותה של תפיסת הביטחון הסורית.

שנית, יחול שינוי משמעותי ביחסיה של סוריה עם ארצות-הברית. קשה להניח, כי הסורים יתפכו לבעלי-ברית של ארצות-הברית באזור, וכי יתפתחו יחסים מיוחדים עימה, בדומה ליחסי ארצות-הברית עם מצרים. אולם אין ספק, כי יחול שיפור ניכר ביחסים המדיניים ביניהן, וכי סוריה תזכה לסיוע כלכלי אמריקאי גדול, ויתכן מאוד גם, שתקבל נשק מארצות-הברית. השינוי הזה יוכל לתרום לקביעת מעמדה האזורי של סוריה כמדינה הקשורה למערב, ולצמצום בתפיסתה את רמת האיומים החיצוניים המופנים כלפיה.

שלישית, השלום עם ישראל יכול להשליך על יחסי הביטחון של סוריה עם שלוש מדינות מרכזיות במרחב:

- הידוק היחסים עם ארצות-הברית יכול לתרום לשיפור יחסיה של סוריה עם תורכיה. עם זאת, גם אם יחול השיפור הזה, נראה, כי תפיסת תורכיה כאיום מוגבל לא תצטמצם באופן ניכר בעיני הסורים, ובכלל זה החשש ממשמעות ההתקרבות בין תורכיה לישראל – משום שהגורמים העומדים ביסודה לא ישתנו בהרבה.
- השלום עם ישראל ישפיע על יחסיה של סוריה עם איראן. מאז המהפכה האסלאמית, איראן היא המדינה הקרובה ביותר לסוריה במרחב, אם כי תרומתה לביטחון הלאומי של סוריה היתה עד כה מוגבלת, וצומצמה בעיקר ללחץ המשותף על ישראל מלבנון, ולשיתוף פעולה מוגבל בתחומי התעשייה הביטחונית והמודיעין. סיום הסכסוך הצבאי של סוריה

קונקרטי מפעולה צבאית ישראלית. יש להניח, שישראל תמשיך להיתפס כבעלת עוצמה צבאית עדיפה במידה ניכרת, כבעלת יתרון טכנולוגי בולט, כמי שבידיה יכולת גרעינית, ואולי גם כמי שלא ויתרה כליל על חזונה להשתלט על שטחים ערביים. יתר על כן, עם פתיחת הגבולות בין ישראל לסוריה ולבנון, שבעקבותיה ייתכן, כי ייפתחו השערים למדינות ערביות נוספות, עשוי לגבור בסוריה – כפי שקרה במצרים – החשש מפני האיום הכלכלי והתרבותי הישראלי: חשש מפני חדירה ישראלית לשווקי סוריה ולבנון והשתלטות עליהם, ודאגה מחדירת רוחות מערביות-דמוקרטיות לזירה הסורית.

המשך תפיסתה של סוריה את ישראל כגורם מאיים, אמנם ברמה נמוכה יותר, תקבל חיזוק לנוכח התעצמותו הצפויה של צה"ל לאחר חתימת הסכם השלום. ישראל אינה מסתירה את כוונתה לבקש ולקבל מארצות-הברית סיוע משמעותי מאוד לצורך התעצמות צבאית, כדי לאזן את האובדן של הנכסים האסטרטגיים הגלומים ברמת-הגולן. תוספת ההתעצמות הזאת, גם אם היא נראית בעיני ישראל כחיונית להבטחת השלום, תיתפס בעיני סוריה כעדות נוספת לכוונתה של ישראל להמשיך לקיים איום מתמיד עליה גם בעידן השלום.

מכאן עולה, שישראל תמשיך להיתפס בראייה הסורית, לפחות בשנים הקרובות, כיריב, שאמנם אין להגדירו כאויב באורח רשמי ובפומבי לאחר חתימת הסכם השלום, אך ראוי להתייחס אליו ככזה בחדרי-חדרים של גורמי השלטון, ובגלוי על-ידי גורמים מחוץ לשלטון. סבירות המלחמה בעיני סוריה תהיה אמנם נמוכה עוד יותר במצב של שלום, אולם היא לא תיעלם לחלוטין. הסיכון שסוריה תחתום על הסכם שלום, כדי להתכונן בחסותו

למלחמה ביוזמתה, כאשר ישראל תימצא מחוץ לרמת-הגולן, הינו נמוך. סביר יותר להניח, שעם השגת היעד של החזרת רמת-הגולן לידי סוריה, היא לא תחתור עוד להשגת יעדים טריטוריאליים ממערב לקו הירוק. אולם מותר להניח, שבתכנונים האסטרטגיים שלה יובאו בחשבון תרחישי מלחמה שונים עם ישראל – לדוגמה, כתוצאה מהידרדרות בלתי-מכוונת, מהתפרצות של אלימות חמורה ומתמשכת בין ישראל לפלסטינים, ואולי כתוצאה מיוזמה ישראלית.

הממשל האמריקאי עשוי גם לראות בקשירת סוריה אליו כאמצעות הספקת נשק והגברת תלותה בו, משום ערובה נוספת לקיום השלום עם ישראל וליציבות באזור.

המגמות האפשריות האלה בתפיסת הביטחון של סוריה צפויות להובילה למסקנה, כי עליה להמשיך לחתור לקיום עוצמתה הצבאית ולפיתוחה גם בעידן שלום עם ישראל. בתנאים של המשך יתרון העוצמה הצבאית של ישראל, וודאי של התעצמות מוגברת של צה"ל, אין לצפות שסוריה תצמצם את עוצמתה הצבאית מעבר לנדרש מסידורי הביטחון שיתחייבו מהסכם השלום. אדרבה, סביר להניח, שסוריה תחתור בשנים הבאות לשיפור איכותי משמעותי בצבאה. קיום העוצמה הצבאית יידרש לסוריה מסיבות נוספות: לקידום מעמדה האזורי ולשמירה על האינטרסים שלה בלבנון. יתר על כן, שני

מרכיבים שהתמוטטו בתפיסת הביטחון המסורתית של סוריה אינם צפויים להשתקם: בעתיד הנראה לעין סוריה אינה יכולה לצפות להסתייעות בעוצמה הצבאית של מדינות ערב האחרות, או להחייאת הגיבוי המעצמתי הרוסי. בתנאים האלה תיאלץ סוריה לחתור לחיזוק עוצמתה הצבאית בכוחותיה שלה.

השאיפה הזאת תוביל את סוריה, כנראה זמן קצר לאחר חתימת הסכם השלום, לנסות להסתייע בארצות-הברית לא רק בתחום הכלכלי – כפי שברור כבר כיום – אלא גם בתחום הצבאי. לסוריה צריך להיות מובן, כי ארצות-הברית לא תמלא את החלל שהותירה ברית-המועצות במארג הבטחוני הסורי, במונחים של גיבוי צבאי בעת מצוקה. אולם סביר להניח, שסוריה תראה בתקדים של מצרים בסיס לאפשרות לקבל מארצות-הברית הספקה משמעותית של נשק איכותי כתחליף וכהשלמה למערכות נשק רוסיות, שמעולם לא שבעה נחת מאיכותן. בו-בזמן, תבקש סוריה להדק את קשריה עם ארצות-הברית, גם כדי להפחית בכך את האיום הישראלי הפוטנציאלי כלפיה, וכדי לנסות לכרסם בתמיכה האמריקאית בישראל.

מכל הדברים האמורים לעיל עולה גם, שסוריה יכולה להיות שותפה לעניינה של מצרים להחזיר את ישראל "לממדיה הטבעיים". הדבר יכול לבוא לידי ביטוי, לדוגמה, בהצטרפות פעילה לדרישתה של מצרים לצמצם את יתרונה הטכנולוגי של ישראל ולהטיל פיקוח על יכולתה הגרעינית – בטענה, כי אין הצדקה לכך לאחר השגת שלום כולל בין ישראל לשכנותיה.

ולבסוף, הסוגיה הלבנונית. האינטרסים המובהקים שיש לסוריה בלבנון ובהמשך נוכחותה בה לא יצמצמו בעקבות השלום עם ישראל. יתרה מזו, האינטרס של סוריה בקיום

הנוכחות בלבנון יכול להתחזק במצב של שלום משתי סיבות: ירידת האיום הישראלי הישיר כלפי מרחב דמשק, בעקבות פינוי צה"ל מרמת-הגולן, יכולה לחזק את החשש מפני איום צבאי ישראלי מכיוון לבנון. וחשוב מכך, שלום בין ישראל ללבנון יחייב את הסורים להדק את הפיקוח שלהם על לבנון, כדי לבלום חדירה כלכלית ומדינית של ישראל לתוכה, שתחליש את מעמדה של סוריה בה. מכל זה עולה, כי לבנון תמשיך להוות חוליה חיונית בתפיסת הביטחון של סוריה במשך שנים רבות.

משמעויות לישראל

המסקנה העיקרית העולה מכל האמור לעיל היא, כי גם בתנאי שלום, תיתפס עדיפותה הצבאית של ישראל בעיני הסורים כאיום ניכר – גם אם ברמה נמוכה יותר ובאורח פחות קונקרטי מאשר כיום – שיש לתת לו מענה. בעיצוב תפיסת הביטחון שלהם בעתיד יבחנו הסורים את צעדיה של ישראל בתחום הביטחון, ובכלל זה את תוכנית ההתעצמות שלה. לפיכך, בתכנון בנייתו של צה"ל לאחר הסכם השלום, ובלי לוותר על צרכיה החיוניים, חשוב שישראל תביא בחשבון לא רק את דרישות הביטחון שלה, אלא גם את הדרך שבה עשויה סוריה להגיב על התעצמות צה"ל. ההנחה צריכה להיות, כי סוריה לא תראה מנוס מפתיחת תהליך התעצמות בכוחותיה הצבאיים כמיטב יכולתה, ויש להביא בחשבון, כי התהליך הזה יצמצם את היתרונות שבסידורי הביטחון שייקבעו במסגרת הסכם השלום. בראייה כוללת יותר, צריך להניח, כי תוכניות ההתעצמות של צה"ל לאחר הסכם השלום יפתחו מעגל חדש של מרוץ חימוש באזור, שלו יהיו שותפות לא רק סוריה, אלא גם מצרים, ואולי מדינות נוספות. עם חתימת הסכם השלום תעלה במיוחד

על הפרק הסוגיה של הספקת נשק אמריקאי איכותי לסוריה. אין ספק, שסוריה תחתור מצידה להשגת נשק כזה, אולם צריך להביא בחשבון, כי גורמים בממשל בארצות-הברית ובממסד הבטחוני בה יראו בחיוב הספקת נשק לסוריה, כדי להדק את קשריה לארצות-הברית ולמערב, וכדי למנוע הספקת נשק חלופית לסוריה מצד מדינות אחרות, כמו רוסיה, סין ומדינות אירופיות. הממשל האמריקאי עשוי גם לראות בקשירת סוריה אליו באמצעות הספקת נשק והגברת תלותה בו, משום ערובה

על ישראל יהיה להגיע להבנה עם הממשל האמריקאי בנושא הספקת נשק לסוריה בטרם סוכם ונחתם הסכם השלום.

נוספת לקיום השלום עם ישראל וליציבות באזור.

אם אכן כך יקרה, צריך להניח, כי לאחר חתימת הסכם השלום, יקשה על ישראל להתנגד, בפומבי ושלא בפומבי, להספקת נשק לסוריה - כפי שאכן קרה לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים. לאחר חתימת הסכם השלום, לא יהיה בסיס מספיק לטענה ישראלית, שאין לספק נשק לסוריה, משום שלא יהיה מקום להגדירה עוד כמדינת אויב, מה גם שברקע צפוי סיוע צבאי אמריקאי נרחב לישראל. אמנם קשה להניח, שסוריה תקבל מארצות-הברית נשק בכמויות דומות לאלה שקיבלה מצרים. הספקת הנשק למצרים היתה

חשובה בשעתה בעיני הממשל האמריקאי, שכן בכך העניק לה תמורה על התנתקותה מברית-המועצות, בעוד שסוריה איבדה ממילא את התמיכה הצבאית הרוסית; למצרים לא היה דימוי שלילי בקונגרס, כפי שיש לסוריה; וחימוש סוריה מנוגד לא רק לאינטרסים של ישראל, אלא גם לאינטרסים של ירדן ותורכיה. אולם יש להביא בחשבון, שהממשל האמריקאי יהיה מוכן ומעוניין לספק לסוריה נשק, גם איכותי, באורח מדוד ומבוקר.

משמעות הדברים היא, כי על ישראל יהיה להגיע להבנה עם הממשל האמריקאי בנושא הספקת נשק לסוריה כבר עתה, בטרם סוכם ונחתם הסכם השלום, וכל עוד יש לישראל יכולת השפעה מוגברת בעניין. אולם צריך לזכור, כי להשגת הבנה כזו יכול להיות גם צד שני: הממשל האמריקאי עשוי לדרוש מישראל להגביל את תוכניות ההתעצמות שלה, כדי לצמצם את הסיכונים שבפתיחת מרוץ חימוש מחודש באזור.

הערה אחרונה. לישראל אין עניין בהמשך תפיסתה כיריב וכאיום בעיני הסורים, משום שזו תחייב את סוריה לנקוט צעדים בטחוניים שאינם רצויים לישראל, ומשום שתפיסה זו תפגע בסיכויי הנורמליזציה ביחסיהן. לפיכך חשוב שמעבר לצרכיה החיוניים, ישראל תפעל ככל הניתן לצמצום תפיסת האיום הסורית, באמצעות מגעים ישירים וצעדים בוני אמון. במסגרת זו יהיה מקום לבדוק את האפשרות להקמת מערכת בטחון אזורי, באורח שיוכל לסייע לצמצום תפיסות האיום ההדדיות.